

prof. dr hab. Anna Tyrpa
Instytut Języka Polskiego PAN

**Ocena dorobku naukowego i dydaktycznego dr Renaty Dźwigoł
w postępowaniu habilitacyjnym, w dziedzinie nauk humanistycznych,
w dyscyplinie językoznawstwo**

1. Sylwetka Habilitantki

Pani dr Renata Dźwigoł urodziła się 12 II 1968 roku we wsi Suszec w okolicach Pszczyny na Śląsku. Jako kierunek studiów wyższych wybrała filologię polską w Wyższej Szkole Pedagogicznej im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie. W 1992 r. uzyskała dyplom magistra. W tym samym roku została zatrudniona w Instytucie Filologii Polskiej, który pierwotnie był częścią WSP, potem – Akademii Pedagogicznej, a obecnie – Uniwersytetu Pedagogicznego. W roku 2000 Wydział Humanistyczny AP nadał jej stopień naukowy doktora nauk humanistycznych w zakresie językoznawstwa na podstawie rozprawy *Polska ludowa terminologia mitologiczna*, napisanej pod kierunkiem prof. dra hab. Tadeusza Szymańskiego, recenzowanej przez prof. dra hab. Wiesława Borysia i prof. dra hab. Edwarda Stachurskiego. Wtedy to awansowała ze stanowiska asystenta na stanowisko adiunkta. Do roku 2007 pracowała w Katedrze Języka Polskiego, a od tego roku – w nowo utworzonej Katedrze Lingwistyki Kulturowej i Komunikacji Społecznej.

2. Ocena osiągnięć naukowych w obszarze nauk humanistycznych

Na całość dorobku naukowego pani dr Renaty Dźwigoł składają się dwie grupy artykułów naukowych. Pierwsza z nich to cykl recenzowanych artykułów naukowych pod tytułem *Frazemy z pola leksykalno-semantycznego DIABEŁ w polszczyźnie. Ujęcie antropocentryczne*, wskazany jako osiągnięcie naukowe, będące podstawą do starań o uzyskanie stopnia doktora habilitowanego. Druga grupa artykułów składa się z sześciu pogrup tematycznych. Te dwie grupy omówię odrębnie.

2.1. Frazemy z pola leksykalno-semantycznego *DIABEŁ* w polszczyźnie. Ujęcie antropocentryczne

Do cyklu, będącego zasadniczym osiągnięciem Habilitantki, zaliczyła ona 12 artykułów, opublikowanych w latach 2011–2018. Co łączy te wszystkie testy? Łączy je materiał badawczy, czyli szeroko pojęta frazeologia, obejmująca też przysłowia. Głównym źródłem jest dla pani Renaty Dźwigoł *Nowa księga przysłów i wyrażeń przysłowiowych polskich*, gdzie w tytule zawarto właśnie te dwa typy jednostek: *przysłowia* i *wyrażenia* (do których autorzy książki zaliczają również zwroty – tu nawiązuję do klasyfikacji Andrzeja Marii Lewickiego). Oba tytułowe terminy mieszczą się zresztą w terminie wprowadzonym przez Wojciecha Chlebde – *frazem*. Pani Renata Dźwigoł najczęściej stosuje termin *jednostka frazeologiczna*, zaliczając do niej przysłowia. W niektórych artykułach Autorka analizuje też pojedyncze leksemy.

Te dwanaście artykułów łączy też obecność słów z pola leksykalno-semantycznego *DIABEŁ*. Jak ważne i bogate w słowa jest to pole, przekonała się sama Habilitantka przy pisaniu rozprawy doktorskiej. W jej opublikowanej w 2004 r. wersji, pod tytułem *Polskie ludowe słownictwo mitologiczne*, rozdział IX *Nazwy demona zła – diabła* jest najobszerniejszy i zajmuje aż 50 stron tekstu. Również w mojej monografii *Tabu w dialektach polskich* to pole dostarczyło największej liczby przykładów (240).

Frazematyka zawierająca słowo *diabeł*, jego synonimy i derywaty okazała się równie bogata. Z pewnością materiału starczyłoby na monografię, Habilitantka jednak wybrała inną drogę – publikowanie kolejnych tekstów w ciągu ośmiu lat. Należy przypuszczać, że w którymś momencie ogarnęła swoim umysłem całość materiału, co pozwoliło jej pisać kolejne teksty tak, jakby pisała kolejne rozdziały książki.

Pierwszy artykuł z cyklu *Diabeł tkwi... we frazeologii* (2011) przedstawia te jednostki frazeologiczne, w których słowo *diabeł* zestawiane jest ze słowami ze sfery sacrum (nazywającymi rzeczy, czynności, miejsca i osoby).

Dwa artykuły z cyklu omawiają te frazemy, w których występują obok diabła inne istoty: Bóg (*Boskie i diabelskie – na podstawie polskich przysłów i frazeologizmów*, 2011) i pies („*Ni pies, ni bies*” – *jednostki frazeologiczne z komponentami ‘pies’ oraz ‘diabeł’ w polszczyźnie*, 2014).

Większość artykułów ma w zasadzie charakter antropocentryczny. Używając słowa *diabeł*, twórcy frazemów mieli na myśli człowieka – jego cechy fizyczne (*O człowieku w aspekcie fizycznym – na podstawie jednostek frazeologicznych z komponentem „diabeł”*, 2015), jego działania (*O aktywności człowieka – na podstawie jednostek frazeologicznych z komponentem ‘diabeł’*, 2014), jego charakter („*Ś ciebie mo diabeł pociechę*”. *O charakterze*

człowieka na podstawie frazeologizmów i paremii z pola leksykalno-semantycznego <DIABEŁ>, 2016 oraz *Frazemy z pola leksykalno-semantycznego DIABEŁ wyrażające i opisujące cechy charakteru człowieka*, 2018) czy stosunki międzyludzkie („*Gdzie diabeł nie może, tam babę pośle*” – o diable i komunikacji między ludźmi (na podstawie polskich przysłów i frazeologizmów, 2011).

Analiza materiału językowego pokazała, że słowa z pola leksykalno-semantycznego DIABEŁ mają zastosowanie w nominacji ludzi, zwierząt, roślin, zjawisk astronomicznych. Najczęściej chodzi o obiekty, które odstają od normy (*O „diabelskich” nazwach i nazwaniach*”, 2014). Te słowa służą też do nazywania wytworów ludzkich. Pani R. Dźwigoł omówiła te nazwy w zestawieniu z nazwami pochodzącymi z pól ANIOŁ i BÓG (*Nazwy z zakresu kultury materialnej motywowane pojęciami z zakresu kultury duchowej*, 2016).

Interesujący jest pomysł zwrócenia uwagi na liczebniki występujące we frazematyce zawierającej słowa z pola DIABEŁ. To studium nosi tytuł *O liczbie diabłów – na podstawie polskich frazeologizmów i przysłów* (2012). Okazuje się, że liczebniki pełnią często, zwłaszcza w przeklinaniu, funkcję ekspresywną.

Wszystkie wymienione artykuły odznaczają się wnikliwością, rzetelnością, wykorzystaniem rozlicznych źródeł, znajomością literatury przedmiotu. Jednak największy mój podziw wzbudził tekst *Diabeł w reklamie – aspekt kulturowy i językowy* (2016). Autorka sięgnęła w nim po inny rodzaj materiału badawczego – nie słowniki i opracowania lingwistyczne – lecz przekazy reklamowe dostępne w czasopiśmie, w telewizji, na plakatach, w Internecie. Zajęła się postacią diabła w reklamie w okresie od końca XIX w. do początku XXI w. Artykuł ten nie jest już tylko językoznawczy – ma charakter semiotyczny, bo analizuje znaki różnych kodów. Habilitantka wykazała w nim dobrą orientację w kulturze popularnej i ludowej, w literaturze pięknej. Wykorzystała swoją wiedzę na temat symboliki kolorów i przestrzeni. Trafnie rozszyfrowała nawiązania twórców reklam do kodu językowego – ożywianie utartych idiomów.

2.2. Pozostałe prace naukowe

2.2.1. Prace dotyczące demonologii ludowej oraz praca z zakresu angelologii

Do tej podgrupy należy przede wszystkim monografia *Polskie ludowe słownictwo mitologiczne* (2004), ale jest ona oparta na rozprawie doktorskiej, więc nie będę się nią zajmować. Habilitantka zaliczyła tu jeszcze 6 artykułów. Dwa z nich mogłyby zapewne znaleźć się w omówionym powyżej cyklu. Różnią się od opracowań w nim zawartych tym, że dotyczą

ograniczonych terytoriów. Jeden z nich to *Poleski diabeł – próba charakterystyki etnograficznej i językoznawczej* z 2005 r., a drugi – *Diabeł i inne demony grasujące niegdyś na ziemi gorczańskiej (zagórzańskiej)* z 2013 r.

W następnych dwóch artykułach też znajdujemy informacje o różnych rodzajach diabłów – rozproszone w tekście *Polska ludowa terminologia mitologiczna – demony domowe* (2002) i skoncentrowane w dziale DEMON ZŁA – DIABEŁ (s. 142–144) w opracowaniu *Świat nadmysłowy ludu w małej ojczyźnie Adama Mickiewicza* (2006), opartym na *Słowniku języka Adama Mickiewicza*.

Krasnoludki a polska demonologia ludowa – nazwy krasnoludków to tekst z 2013 roku, w którym Autorka podzieliła te nazwy na trzy grupy ze względu na pochodzenie: kontynuanty słów staropolskich, zapożyczenia z języka niemieckiego i nazwy rodzime.

W artykule *Anioł w świetle frazeologii i paremiologii* (2016) Habilitantka dokonała charakterystyki tego dobrego ducha, biorąc pod uwagę miejsce jego przebywania, wygląd, działania i cechy charakteru.

Ślady wierzeń ludowych z zakresu demonologii odzwierciedlone w jednostkach frazeologicznych (2016) to opracowanie, w którym pani Renata Dźwigoł zauważyła „Ślady wierzeń ludowych w «czyste» postaci” (s. 336–341), „Jednostki frazeologiczne opisujące człowieka” (s. 341–349), „Jednostki frazeologiczne opisujące miejsca oraz stany rzeczy, okoliczności” (s. 349), „Humorystyczne powiedzenia” (s. 350) i „Rymowanki dziecięce” (s. 350–353). Zauważmy, że Autorka poszerzyła tu swoje pole badawcze o teksty folkloru.

2.2.2. Prace dotyczące stereotypów grup etnicznych

W tym dziale mieszczą się trzy prace pani Dźwigoł. Opracowanie *Stereotyp Cygana w języku polskim* (2007) powstało prawdopodobnie w związku z tym, że Habilitantka prowadzi zajęcia z przedmiotu „Językowe stereotypy mniejszości etnicznych” na studiach podyplomowych „Romowie w Polsce – historia, prawo, kultura, stereotypy etniczne” na swojej uczelni. Ukazało się ono w jednym z tomów stanowiących serię wydawniczą poświęconą Romom, publikowaną na UP.

Postać Cygana pojawia się też w w artykule *Stereotypy etniczne – kryteria inności, obcości* (2008), w którym Autorka stara się pokazać, jakie cechy dostrzegają Polacy u przedstawicieli innych nacji.

Nie zabrakło Cygana w trzecim artykule z tego działu: *Obraz innych grup etnicznych w paremiach – składniki poznawcze stereotypu. Na przykładzie stereotypu Niemca i stereotypu Cygana w polszczyźnie* (2017).

2.2.3. Prace dotyczące „małej ojczyzny”

I tu umieściła Habilitantka trzy artykuły. W pierwszym z nich *Pieśni ludowe z Suszca i okolic – „mała ojczyzna” a reszta świata* (2015) przedstawiła wizerunek swojej rodzinnej miejscowości, namalowany słowami lokalnych pieśni.

W drugim zamiast pieśni, posłużyła się frazematyką gwarową i ukazała „*Małą ojczyznę*” *Ślązaka we frazeologizmach i przysłowiacz gwarowych (Śląsk Cieszyński, Górny Śląsk, Śląsk Opolski)* (2015).

Trzeci tekst dotyczy tego, jak ze Śląska widzi się cały świat – obce narody i kraje. Tytuł: *O śląskiej frazeologii i paremiologii toponimicznej – raz jeszcze* (2016).

2.2.4. Inne prace z zakresu lingwistyki kulturowej

Na ten dział składa się osiem artykułów. Trzy z nich w jakiś sposób dotyczą postawowej funkcji życiowej człowieka, jaką jest jedzenie. *Obraz stołu w polszczyźnie* (2012) obejmuje nie tylko treści związane ze spożywaniem posiłków, ale i inne – związane z czynnościami, które się przy stołach czy na nich odbywają (sądy, obrady, gry, handel, obrzędy religijne, operacje medyczne).

Jedz, a bądź zdrow – porady dotyczące jedzenia i zdrowia (na podstawie polskich przysłów i powiedzeń) (2015) to swoisty poradnik medyczny stworzony przez naszych przodków, utrwalony w najkrótszych tekstach i przekazywany drogą ustną z pokolenia na pokolenie.

O jedzeniu i pracy – na podstawie polskich przysłów (2013) jest to studium ukazujące relacje między tymi dwoma czynnościami człowieka. Najprościej można to ująć w ten sposób, że praca umożliwia zaspokajanie głodu.

Z tym znów wiąże się tekst *Jak mówimy o lenistwie? – na podstawie polskich przysłów i frazeologizmów* (2012). Jedną z konsekwencji lenistwa jest przecież głód.

Kolejny artykuł to „*Gdybym był bogaty...*” – *obraz człowieka bogatego w polskich przysłowiacz* (2014). Zawiera wiele sądów na temat postępowania i charakteru bogacza, odczytanych z mądrości narodu polskiego, zawartej w paremiacch.

Rodzajami śmiechu zajęła się Habilitantka w artykule opublikowanym w języku angielskim *Types of laughter – based on the analysis of Polish phraseological units and proverbs* (2015). Z przysłów wynika, że są trzy rodzaje śmiechu: naturalny, spontaniczny (oceniiany pozytywnie), nienaturalny, sztuczny (krytykowany) i wewnętrzny, wyrażający się w postaci uśmiechu. Zauważmy, że w tym zbiorze przysłów znów pojawia się diabeł (śmiejący się, s. 363 i 367).

Tematyka dwóch ostatnich tekstów tego działu została z pewnością sprowokowana tematyką konferencji, na które zostały one przygotowane. Tak się szczęśliwie składa, że frazeologia i przysłowia są zbiorem bardzo pojemnym, więc właściwie na każdy temat można w nich znaleźć materiał do zbadania. Oczywiście, trzeba wiedzieć, jak badać, ale pani Dźwigoł stała się już wytrawną znawczynią tej warstwy polszczyzny. W 2013 r. ukazał się artykuł napisany na konferencję „Kamień w literaturze, języku i kulturze”: *Kamień a człowiek – wartościowanie we frazeologizmach z leksemem kamień*. Autorka pokazała, że za pomocą słowa *kamień* można mówić o wszelkich aspektach życia ludzkiego.

Konferencja „Oblicza prawdy w filozofii, kulturze, języku” była bodźcem do napisania artykułu *Potoczne rozumienie pojęcia PRAWDA – analiza polskich przysłów* (2014).

2.2.5. Prace ze stylistyki

Tu Habilitantka umieściła dwa artykuły oparte na materiale z literatury pięknej. Pierwszy z nich powstał z powodu konferencji na temat twórczości M. Bałuckiego. Jest to tekst *Typy i obrazki krakowskie Michała Bałuckiego – realizm świata przedstawionego a realizm języka* (2002). Pokazała w nim Autorka nazwy wykonawców zawodów, nazwy ulic i innych miejsc Krakowa. Scharakteryzowała też język bohaterów.

Inspiracją do powstania drugiego artykułu była konferencja poświęcona K. I. Gałczyńskiemu. Jego tytuł to *Kobieta w poezji Konstantego Ildefonsa Gałczyńskiego* (2005). Pani doktor zauważyła stosowanie przez poetę pewnych stereotypów kobiet, ale przede wszystkim utwory poświęcone żonie.

Pięć działów, zawierających artykuły Renaty Dźwigoł świadczy o jej szerokich horyzontach. Habilitantka porusza się swobodnie w obrębie leksyki apelatywnej i proprialnejszej, w obrębie języka artystycznego, a szczególnie – frazeologii i przysłów. Jej analizy mają znaczenie nie tylko dla lingwistyki lecz także dla wiedzy o kulturze.

Do wymienionych prac autorskich trzeba jeszcze dodać pięć recenzji naukowych i jedno sprawozdanie z konferencji.

Nie można też pominąć dużej aktywności konferencyjnej pani Renaty Dźwigoł. Od chwili uzyskania stopnia doktora uczestniczyła z referatem w 14 międzynarodowych i 15 krajowych konferencjach naukowych.

Habilitantka była również współredaktorem sześciu naukowych tomów wieloautorskich.

3. Ocena w zakresie dorobku dydaktycznego i popularyzatorskiego

Pani dr Renata Dźwigoł pracuje na uczelni od 1992 roku, czyli już 27 lat. W tym czasie prowadziła zajęcia dydaktyczne z wielu przedmiotów, a do niektórych z nich tworzyła program zajęć. Oprócz nauczania na studiach I i II stopnia, wykłada też na studiach podyplomowych „Komunikacja społeczna (retoryka – dziennikarstwo – public relations)” oraz „Romowie w Polsce – historia, prawo, kultura, stereotypy etniczne”.

Habilitantka wypromowała około 70 licencjatów i ośmiu magistrów. Pełniła też funkcję promotora pomocniczego w przewodzie doktorskim mgr Mariny Borowik, której rozprawa została obroniona w 2017 r.

W ramach działalności popularyzującej naukę dr Dźwigoł wygłosiła kilka wykładów w instytucjach związanych z edukacją oraz udzieliła wywiadu do „Gazety Nowosądeckiej”.

Uczestniczyła trzy razy w stażu zagranicznym w ramach programu Erasmus w Uniwersytecie w Ostrawie (Czechy) i jeden raz w Wilnie (Litwa).

Jest członkiem Towarzystwa Miłośników Języka Polskiego i współpracownikiem Sekcji Etnolingwistycznej przy Komitecie Językoznawstwa PAN.

4. Konkluzja

Panią doktor Renatę Dźwigoł należy określić przede wszystkim jako etnolingwistkę. W większości swych prac analizuje ona utrwalone w polszczyźnie struktury w tym celu, żeby odkryć, jak myśleli dawni Polacy, co było dla nich ważne, co cenili, a co potępiali. Taki jest właśnie cel analiz etnolingwistycznych – z jednostek języka czerpać wiedzę o mentalności narodu, który ten język stworzył. Niekiedy z frazeologii i przysłów można też wysnuwać wnioski na temat kultury materialnej, a takie wątki są także obecne w naukowej twórczości Habilitantki. Podkreślmy, że nie ogranicza się ona do badania warstwy leksykalnej i frazematycznej języka. Sięga po teksty folkloru – pieśni, rymowanki dziecięce, a także po wytwory kultury popularnej, do której należą przekazy reklamowe. Swoim zainteresowaniem obejmuje też utwory literackie (Mickiewicza, Bałuckiego, Gałczyńskiego).

Aktywność pani dr Dźwigoł w pracach organizacyjnych na uczelni, w pracach redakcyjnych i w dydaktyce nie budzi wątpliwości.

To wszystko sprawia, że moja ocena dorobku naukowego i dydaktycznego dr Renaty Dźwigoł w postępowaniu habilitacyjnym, w dziedzinie nauk humanistycznych, w dyscyplinie językoznawstwo jest bardzo pozytywna. Uważam, że zasłużyła ona na stopień doktora habilitowanego.

Kraków, 22 sierpnia 2019

